Berna Moran ve Edebiyat Sosyolojisi

Berna Moran and Sociology of Literature

Köksal ALVER*

ÖZET

Berna Moran, Türkiye'de edebiyat sosyolojisi açısından önemli bir duraktır. Bir öncü isimdir. Türkiye'de sosyoloji, bilindiği gibi başından itibaren farklı alanların katkılarına açık olmuştur. Sosyoloji, özellikle siyaset bilimi, iktisat, tarih, edebiyat gibi disiplinler ile yoğun bir ilişki içinde olmuştur. Sözü edilen disiplinlerin toplumsal olana ilişkin geliştirdiği literatür ve bakış açısını, sosyoloji yakından takip etmiştir. Bu makalenin konusu olan Berna Moran da edebiyat eleştirisi alanında yaptığı çalışmalarla Türkiye'de sosyolojik düşünce ve dolayısıyla edebiyat sosyolojisi açısından önemsenmesi gereken bir katkı ortaya koymuştur. İngiliz Dili ve Edebiyatı uzmanı olan Moran, Türk romanı özelinde yaptığı analizlerle Türk düşünce ikliminde yerini almıştır. Çalışmalarının bağlamı göz önünde bulundurulduğunda, Moran'ın Türk toplumsal yapısını dikkate alarak bir eleştiri ve okuma gerçekleştirdiği söylenebilir. Gerek roman okumalarında gerekse genel edebiyat incelemelerinde toplumsal ve siyasal ortamı dikkatli bir şekilde vurgulamış olmakla edebiyat sosyolojisini önemsediğini göstermiştir. Bu makale, Moran'ın çalışmaları ile edebiyat sosyolojisi arasındaki bağı irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Edebiyat sosyolojisi, Edebiyat eleştirisi, Roman.

Çalışmanın Türü: Araştırma.

ABSTRACT

Berna Moran is one of the leading figures in the life of Turkish literature, who contributed significantly to literary criticism. He approached the literature in terms of both content and form. Moreover it is not wrong to say that Moran took on diverse methods in his studies. By selecting inter-methodism as a method, he did not give priority one method over another. Moreover, as he attached utmost importance to the inter-disciplinary approach, Moran took advantage of various disciplines such as political science, sociology, economics, psychology and philosophy in his literary criticism. This certainly granted him a more comprehensive outlook in his critics. Examining literary texts in terms of form, content, theme and background, Moran emphasized that life and literature are interwoven.

With his in depth analysis, Moran largely contributed to the climate of Turkish intellectual and literal thought life. With regard to Moran's writings, one can clearly see that he took the structure of Turkish society into consideration in terms of political and social aspects. He did not consider literature as an independent phenomenon but rather a byproduct of societal structure. In this sense, he contributed to the sociology of literature to a great extent and also became a pivotal actor in the development of sociology in Turkey.

In addition to all these, Moran gave specific emphasis to sociological criticism and sociological reading. He sought to constitute strong ties between author, reader, literary work and society. He, moreover, argues that societal conditions have certain influences on the literature. Moran argued that sociological criticism is descriptive to a large extent and it entails neutrality without any value driven statements about the literary work. Moran further maintained that this type of criticism should be understood to be associated with the sociology of literature and the sociology of author. Sociological reading incorporates literature and literal works into some connections and contexts. Moran tried to understand the nature of literature with various theories. Combining different definitions, theories and visions, he sought to answer of what the literature is. He probed the concept of literature in terms of function, theme, purpose and form. He did not interpret the bond between the literature and reality, yet he debated within the border of different theories. In other words, Moran did not put forth an authentic definition or theory; however he investigated the nature of literature by adopting existing approaches.

Moran's place and vitality in the literature of sociology become evident especially in his novel analysis. His novel analyses are path breaking in many senses. An intellectual stream, even though it was not so strong, which took on the literature -in more general terms- and the novel -in more specific terms- as sources to understand socio-economic structure and societal transformation of Turkey, led to the creation of an intellectual platform to debate various issues by drawing from diverse disciplines. Moran became one of the pioneering figures with other people at the creation of such an intellectual. Another point which needs to be underlined here is that Moran did not solely review or analyze the novels. He also made political and social explanations in the form of a transformation story to make the novel more understandable for the readers. In addition to this, to understand at which context literal texts stood, the basic features of specific periods were evaluated by independent texts in his works.

Moran conducted his reviews with a specific emphasis on the intricate relationship between literature and society. His multidirectional text analysis must have probably stemmed from such an understanding. Beyond a simple textual reading, Moran elaborately incorporated social and political contexts which built up the background of the texts in his reviews. He argued that it is mandatory to understand the vision of the author in order to understand the literal texts properly. His attitude paves his way to contribute Turkish political thought life in the context of the sociology of novel and the sociology of literature.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

Moran also gave a specific attention to the social and political epochs. He underlined that it is necessary to form ties between formal and thematic tendencies and literal understanding, social and political features and zeitgeist of a particular epoch. Since that epoch grant a background to the novel and novelist. Not only the period that covers the imagined reality of the story told, but the period that covers the reality we currently live has also reflections to the imaginary world of the novel. In this sense, it is not so wrong to say that the novelist breathe in the air that he lives in. Novelist engaging in the popular debates of his time gives his answer mostly with the novels he/she wrote. Even though the theme of the novel can be thought to be a way to escape the reality that we live, it is always possible to find links in the novel that is associated with the real life. Therefore Moran started his analyses with the epoch that the novel is written. Such a point of view is necessary to understand the genuine discourse beneath the surface of the novel. Moran, for instance, argued the determining influence of the time period on the literature by talking about "how second term of the novel was caused by social, historical and economic factors". Each epoch has its own structure as well its own problems. Therefore, a novelist cannot be thought to be free from the time period that he/she lived in.

One of the characteristics of the Moran was that he considered novel as a mirror of social problems. He took inner and outer structures into consideration. He favored neither a solely thematic reading nor a simple formal reading of the text. He approached both of these readings as nested categories and therefore made his analysis by taking advantage of both. I assume that this feature is the one that makes Moran's works original.

Moran, with his analyses, gave credit to the idea which suggests that it is possible to understand a particular society by looking at the novels of that society and, in doing so, he clarified his path for a such point of view a bit more. He gave important hints that to what extent literature in general and novel in particular have associations with the social structure. Despite Moran did not seek to form sociological knowledge by itself, his works can be assessed within the borders of the field. Therefore it can be argued that Moran's works have close linkages with the discipline of sociology.

Keywords: Literature, Sociology of literature, Lirerary critisizm, Novel.

The type of research: Research.

Giriş

Türkiye'de sosyolojinin kurumsallaşması ve gelişmesinde, *meslekten sosyolog* olanların yanında ait oldukları disiplin çerçevesinden toplum sorunlarını değerlendirerek toplumsal düşüncenin gelişmesinde pek çok sosyal bilimcinin katkısı inkar edilemez. Türk entelektüelinin Türkiye'nin toplumsal, siyasal, düşünsel, kültürel meseleleri karşısında kayıtsız kalmadığı düşünülecek olursa, böylesi bir katkının kendiliğinden ortaya çıktığı dahi söylenebilir. Ancak bundan öte elbette pek çok isim, bilinçli bir şekilde toplumsal düşünce alanında yer almıştır. Bundan dolayı Türkiye'de sosyoloji, başından itibaren farklı alanların katkılarıyla zenginleşmiştir. Özellikle siyaset bilimi, iktisat, tarih, edebiyat gibi disiplinler ile sosyoloji daha yoğun bir ilişki içinde olmuştur. Sözü edilen disiplinlerin toplumsal olana ilişkin geliştirdiği literatür ve bakış açısını, meslekten sosyologlar dolayısıyla sosyoloji yakından takip etmiştir. Bu makalenin konusu olan Berna Moran da edebiyat eleştirisi alanında yaptığı çalışmalarla Türkiye'de sosyolojik düşünce ve dolayısıyla edebiyat sosyolojisi açısından önemsenmesi gereken bir katkı ortaya koymuştur.

İngiliz Dili ve Edebiyatı uzmanı olan Moran, özellikle belli bir tarihten sonra çalışmalarını Türk edebiyatında yoğunlaştırmış, Türk romanı özelinde yaptığı derin ve oylumlu analizlerle Türk düşünce ikliminde yerini almıştır. Çalışmalarının bağlamı göz önünde bulundurulduğunda, Moran'ın Türk toplumsal yapısını dikkate alarak bir eleştiri ve okuma gerçekleştirdiği söylenebilir. Gerek roman okumalarında gerekse genel edebiyat incelemelerinde toplumsal ve siyasal ortamı dikkatli bir şekilde vurgulamış olmakla edebiyat sosyolojisini önemsediğini göstermiştir. Edebiyatı kendi başına bir olgu olarak değil toplum ortamı paralelinde değerlendirmiştir. Bu yaklaşım tarzı, onun sosyolojik düşünce açısından yerini belirginleştirmektedir. Böylece Türkiye'de edebiyat sosyolojisi çalışmalarında özel bir konuma sahip olmaktadır. Çalışmalarının niteliğine bakıldığında kendisinin edebiyat sosyolojisi yani sosyolojik düşünce alanına dahil olduğu görülmektedir.

1. Berna MoranHayatı

Berna Moran, 1921'de İstanbul'da doğdu. Babası Rumeli'den İstanbul'a göç edip ticarete atılan Vefa Bey, annesi ise eski Hazine-i Hassa memurlarından Ali Kâmil Bey'in kızı Mesrûre Hanım'dır. Peyami Safa'nın babası İsmail Safa ile şair Ahmet Vefa, Moran'ın dedesi Ali Kâmil Bey'in ağabeyleridir. Lise eğitimini İngiliz High School, Robert College, Darüşşafaka Lisesi ve Işık Lisesi gibi okullarda alan Moran, 1945'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi bölümünü bitirdi. Aynı bölümde asistanlığa başladı ve kürsü başkanı Halide Edip Adıvar'ın doktora öğrencisi oldu. Doktora tezinin konusu İngiliz metafizikçi şair John Donne idi. 1951'de Ford Vakfı'nın bursuyla İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde çalışma imkânı buldu. 1952 yılında aynı bölümde çalışan Tatyana hanım ile evlendi.

1956'da doçent, 1964'te profesör oldu. 1958-1959 yıllarında Erzurum Atatürk Üniversitesi İngiliz Filolojisi bölümünü kurdu ve bu bölümde ders verdi. Tekrar İstanbul'a döndü. 1981 yılında emekli oldu. 1993'te karaciğer kanserine yenik düşerek vefat etti (Aksoy, B., 1997: 13-19).

Mesleğinin ilk yıllarında İngiliz Edebiyatı ile ilgili çalışmalar yaptı. Ancak 1960 yılında Orhan Veli ile ilgili kaleme aldığı yazıyla birlikte çalışmalarını Türk edebiyatında yoğunlaştırdı. *Yeni Ufuklar, Yeni Dergi, Birikim, Çağdaş Eleştiri* gibi dergilerde eleştiri yazıları yazdı. 1972'de *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*'yi yayımladı. Daha sonra ise dergilerdeki eleştiri metinlerinden meydana gelen *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* başlıklı 3 ciltlik çalışmasını yayımladı. Değişik yazı ve makaleleri ile röportajlarının yer aldığı *Edebiyat Üzerine* adlı çalışması ise ölümünden sonra yayınlandı. Bu eserlerle edebiyat sosyolojisi ve edebiyat eleştirisine önemli açılımlar sağladı. Roman analizlerinde ise bariz bir şekilde sosyolojik düşünce ikliminde yer aldığı görüldü.

2. Berna Moran ve Edebiyat Eleştirisi

Sosyolojik yaklaşımı belirgin bir şekilde önemseyen Berna Moran'ı sosyoloji için kıymetli kılan husus kuşkusuz yoğun bir şekilde ilgilendiği edebiyatı sadece kendi gerçekliği içinde değil, çevre ve ortam ile birlikte yani toplumsal süreçler eşliğinde anlamaya, okumaya ve açıklamaya girişmesidir. Bu mühim ayrıntı, genelde sosyolojik okumaların özelde ise edebiyat sosyolojisi çalışmalarının seyrine ilişkin çok önemli bir hatırlatmadır. Elbette bir sanat olması dolayısıyla edebiyatın kendi iç dinamikleri ve gerçekliği bulunmaktadır. Bir sözü yahut yazıyı edebiyat haline getiren unsurların ne kadar önemli ve gerekli olduğu ortadadır. Burada her sanat dalı için söylenecek şey edebiyat için de söylenebilir: edebiyat, edebiyattır. Tıpkı, sosyoloji sosyolojidir ya da felsefe felsefedir denebileceği gibi. Ne ki bunu söylemekle meselenin sadece bir boyutunu ifade etmiş olabiliriz. Oysa insanî ve toplumsal ortamda hemen hiçbir alan, kurum, düşünce sadece kendisi olarak var kalamamaktadır. Kendiliğini inşa ederken başka bakışlardan, başka alanlardan, başka gözlerden etkiler, izler, katkılar almaktadır. Zannımca böylesi bir durum, insanî ve toplumsal olanın zorunlu kıldığı bir hususdur. İnsan nasıl tek başına varlığını devam ettiremiyor ve mutlak surette başkalarının el uzatmasına, gözünün önünde bulunmasına gereksinim duyuyor ama aynı zamanda kendiliğinin de farkına varıyor, kendi benliğini inşa ve keşf ediyorsa sanat ve bilim dalları da bu şekilde bir yol izlemek durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla meseleyi başka bir boyutta da tartışmak gerekmektedir. Bu boyut ise edebiyat, sanat, mimari, müzik, kıyafet vb. sorunların/alanların toplumsal ve insani bağlamı içinde değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Moran'ın edebiyata yaklaşımında böylesi bir önemseme söz konusudur ve bu da onu sosyolojik düşünceye yaklaştırmaktadır. Bu konuda onun önemli kaynaklarından biri üniversite yıllarında birlikte çalıştığı eleştirmen Eric Auerbach'tır. Parla'ya göre (2002: 1) "Auerbach, yapıtla dünya görüşü arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran sosyolojik yaklaşımıyla" öne çıkmaktadır.

Moran, edebiyatın doğasını çeşitli kuramlar etrafında anlamaya girişmektedir. Edebiyat nedir sorusunun izini sürerek çeşitli tanım, kuram ve görüşleri harmanlamaktadır. Edebiyat kavramını işlev, içerik, anlam, tema, amaç ve biçim gibi kavramlar eşliğinde irdelemektedir. Edebiyat ile hakikat yahut gerçeklik arasındaki bağı yorumlamamakta, bunu çeşitli kuramlar etrafında tartışmaktadır. Kendine özgü, kendine has bir tanım yahut kuram geliştirmemekte, var olan yaklaşımları değerlendirerek edebiyatın doğasına ilişkin bir araştırma ortaya koymaktadır.

Edebiyatın doğasını anlama ameliyesi ile birlikte Moran, özellikle edebiyat eleştirisine yoğunlaşmaktadır. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı kitabında değişik edebiyat kuramlarından, eleştiri yöntemlerinden ayrıntılı bir şekilde söz ederek, tümüyle edebiyat eleştirisinin serencamını anlatmaktadır. Yansıtma kuramı, Topluma dönük eleştiri, Anlatımcılık, Sanatçıya dönük eleştiri, Esere dönük eleştiri, Okura dönük eleştiri, Yeni eleştiri gibi belli başlı edebiyat kuram ve eleştiri yöntemlerini, edebiyata yaklaşımları ve temel argümanları etrafında incelemektedir. Her bir eleştiri yöntemi ve kuramının kendi tezlerini objektif bir şekilde değerlendirmektedir. Edebiyat kuramı ve edebiyat eleştirisi alanında sözü edilen eseri kaleme alarak alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Moran'ın eleştiriye yaklaşımı ve eleştiri yöntemlerine bakış tarzında öne çıkan hususları bu aşamada değerlendirmek gerekmektedir. Ona göre "eleştirinin görevi, sanat eserinin zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik olmalı… Her eleştirmen farklı yöntemlerle buna katkıda bulunabilir" (Moran, 2004: 168). Eleştirmen bir yargı ortaya koymaktan çok eseri açıklamak, yorumlamak suretiyle anlamını kavramaya yol açan ve eserin özelliklerini aydınlatan kişidir. Bu açıdan iyi bir eleştirmen eserin öğelerini daha iyi

kavratabilir, bu öğelerin meydana getirdiği yapıyı sezdirir, kimi toplum sorunlarına dikkati çekebilir (Moran, 1994b: 301). Eleştiri yöntemlerine *gözlük* benzetmesi ile yaklaşan Moran, "incelediğim yapıtların özelliklerini, meziyetlerini ortaya çıkarmaya yarayacak yaklaşımları bulup uygulamaya çalıştım. Temelde sosyolojik yaklaşımlarla biçimci yaklaşımlar arasında gidip gelen bir yol aradım" (2004: 177) demektedir. O, bir söyleşisinde ise (Moran, 2004: 196) "hiçbir yöntem tek başına yeterli değil. Edebiyat sadece bir biçim işi olmadığı gibi, sadece içerik boyutu da eksik kalır. Ben hem yazarların söylemek istediklerini hem de ne gibi yollara başvurduklarını aramaya çalıştım" diyerek, eleştiriye ve yöntemlere bakış açısını ortaya koymaktadır.

Edebiyat metinlerini çok yönlü okumaya tabi tutan Moran, kendine düstur olarak 'yöntemler-arası yöntem' anlayışını seçer. Her bir eleştiri kuramının avantaj ve dezavantajlarının farkında olduğundan tek bir yönteme bağlı kalmaz. Edebi metinlerin hem biçimsel özelliklerini hem de içeriğini, temalarını ve arkaplanını değerlendirir. Hayatla iç içe olan edebiyata tek bir bakış açısıyla yaklaşmanın eksik kavramalara yol açacağına inanır (Su, 2003: 654, Belge, 2002: 7). Böylesi bir tutum doğrultusunda gelişen yöntem anlayışının iki yönü bulunmaktadır. Yönteminin birinci yönü, "edebiyat metnini büyüteç altında okuduktan sonra gerçekleştirilen titiz bir metin incelemesi ile kendini gösterir." İkinci yönü ise "edebiyat metnini sadece biçimsel açıdan değerlendirmeyi yetersiz bularak, metnin yapısı içinde gizlenen dünya görüşünü de açığa çıkarmayı amaçlamasıyla kendini belli eder" (Aksoy, B., 1997: 17). Her iki özelliği şöyle de ifade etmek mümkün: titiz bir çalışma ve işçiliği önceleyerek edebî esere değişik açılardan, değişik kuramsal açılardan yaklaşmak. Böylece, Moran, disiplinler-arası yaklaşımı önemseyen günümüz edebiyat eleştirisinde önemli bir konuma oturmaktadır. "Günümüz edebiyat eleştirisinde, tarih, siyaset, sosyoloji, iktisat, psikoloji, felsefe gibi bilim ya da bilgi dallarını kuşatan, disiplinler-arası bir ilgi ve yaklaşımdan söz ediliyor. Eleştiriyi küçümsenebilecek sıradan bir uğraş olmaktan çıkaran ve bilimsel bir uğraş alanı durumuna yükselten edebiyat adamlarımız arasında adı ön sırada anılması gereken Berna Moran'ın incelemesi de böyle bir çabayla yazılmıştır" (Aksoy, N., 1997: 33).

Genelde sosyolojik düşünce özelde ise edebiyat sosyolojisi açısından öne çıkan yöntem olan 'sosyolojik eleştiri' yahut sosyolojik okuma Moran'ın önem verdiği görülmektedir. Meseleyi hem kuramsal açıdan değerlendirmekte hem de uygulamaya taşımaktadır. Sözü edilen kitabında sosyolojik eleştiriye bağımsız bir bölüm ayıran Moran'a göre (1994b: 74) "sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder. Yazarı, eseri ve okuru toplumsal koşullar belirlediğine göre, yapılacak iş, bir bilim adamı gibi davranmak ve bu koşullar üzerine eğilerek sanatla ilgili sorunları açıklamaktır". Sosyolojik eleştirinin büyük ölçüde betimleyici olduğunu, eser hakkında bir değer yargısı taşımadan durumu tespit etmekle yetindiğini belirten Moran, bu eleştiri yönteminin günümüzde edebiyat sosyolojisi, yazar sosyolojisi gibi alanlarla irtibatlı bir şekilde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Sosyolojik okuma, kuşkusuz edebiyatı ve edebî eserleri kimi 'bağlantılar' içine dahil etmektedir. Edebiyatın bu bağlantılar içinde kavrandığında doğası ve gerçekliğinin anlaşılacağına inanır. Özellikle bir arkaplan araştırması gerçekleştiren sosyolojik eleştiri, eserin ve yazarın belli bir toplumsal, siyasal ortam ve dönem bağlamında okunması gerektiğini dile getirir (Alver, 2006b: 279). Moran'ın roman okumalarında ve edebiyat incelemelerinde sosyolojik okumayı titizlikle sürdürdüğü, bu tutumuyla da sosyolojik düşünceye katkı sağladığı söylenebilir.

3. Toplumu Romandan Okumak

Türkiye'de genelde edebiyatı özelde ise romanı sosyo-ekonomik yapı ve toplumsal değişimin anlaşılmasında önemli bir kaynak olarak gören eğilim, her ne kadar büyük bir külliyat oluşturmasa da, değişik disiplinlerden güç alarak önemli meseleleri tartışmaya açmış, bu konuda belli bir düşünsel zeminin oluşmasına yol açmıştır. Bu aşamada sözü edilen eğilimin kimi öncü çalışmalarından örnekler vermek, hem Moran'ın dahil olduğu çizginin daha net bir şekilde görülmesi hem de yeni çalışmaların hangi izi takip ettiğinin belirlenmesi bakımından yerinde olacaktır. Hemen ilk elden, Kemal Karpat'ın *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Fethi Naci'nin *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Taner Timur'un *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum Kimlik*, Ahmet Ö. Evin'in *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi,* Güzin Dino'nun *Türk Romanının Doğuşu,* Orhan Okay'ın *Batı Medeniyeti Karşısından Ahmet Mithat Efendi,* Durali Yılmaz'ın *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, Romanımız ve İnsanımız* ve *Roman Sanatı ve Toplum,* Mustafa Miyasoğlu'nun *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı,* Hilmi Yavuz'un *Roman Kavramı ve Türk Romanı,* M. Fatih

Andı'nın *Roman ve Hayat* başlıklı kitaplarını, gene aynı çizgide yer alan Şerif Mardin'in *'Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma'* adlı yazısını zikretmek mümkün. Bu ve benzeri çalışmalar, edebiyat ile toplumsal yapıyı paralel okumaya tabi tutarak, edebiyat sosyolojisi literatürüne dahil olmaktadır (Alver, 2006a). Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı üç ciltlik çalışmasıyla bu literatür içinde dikkat çekici bir şekilde yer bulmaktadır. Moran, bu eserinde Türk romanının başlangıç figürlerinden Ahmet Mithat'tan son dönem (1990'lı yıllar) romancılara kadar uzanan çizgiyi takip ederek, Türk toplumunun dönüşümünü analiz etmektedir. Farklı dönemlerin romanları ve romancılarını irdeleyen, romanların özellikle toplumsal ve siyasal arkaplanını dikkate alan Moran, okumalarında hem biçime hem de içeriğe önem vermektedir. Ne salt biçimsel ne de salt tematik bir okumayı tercih etmektedir; her ikisini de bütünlüklü bir sistem içinde değerlendirmektedir.

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1'de Ahmet Mithat, Recaizade Ekrem, Halit Ziya, Hüseyin Rahmi, Halide Edip, Yakup Kadri, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi romancılara ait Hasan Mellah, Felatun Bey ile Rakım Efendi, Müşahedat, Araba Sevdası, Aşk-ı Memnu, Şıpsevdi, Sinekli Bakkal, Kiralık Konak, Yaban, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanlar; *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*'de Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan gibi yazarların Kuyucaklı Yusuf, Bereketli Topraklar Üzerinde, Eskici ve Oğulları, İnce Memed, Dağın Öte Yüzü, Kurt Kanunu, Devlet Ana, Tırpan, Tutunamayanlar, Aylak Adam, Anayurt Oteli romanlar; *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*'te ise Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Pınar Kür, Latife Tekin, Orhan Pamuk, Bilge Karasu gibi romancıların Şafak, Bir Düğün Gecesi, Sevgili Arsız Ölüm, Kara Kitap, Bir Cinayet Romanı, Kılavuz başlıklı eserler incelenmektedir.

Burada vurgulanması gereken bir başka husus ise Moran'ın sadece roman incelemesi yapmadığı yani roman çözümlemesiyle yetinmediğidir. Roman dünyasının anlaşılması açısından gerekli olan toplumsal ve siyasal açıklamalar bir dönüşüm hikayesi şeklinde anlatılmaktadır. Ayrıca eserlerin hangi bağlama oturduğunun anlaşılması açısından kimi dönemlerin temel özellikleri bağımsız yazılarca değerlendirilmektedir. Örneğin her hangi bir romanı değil bütünüyle dönem romanlarının genel özelliklerini yahut siyasal ve toplumsal dönüşümün romandaki izini merkeze alan 'Türk Romanı ve Batılılaşma Sorunu', 'İkinci Dönem Romanının Özellikleri', '12 Mart Romanı'nın Amacı ve Yapısı', '12 Eylül ve Yenilikçi Roman' ve 'Türk Romanında Fantastiğin Serüveni' başlıklı yazılar, roman dünyasını anlamada kılavuzluk görevini yerine getirmektedir.

Moran, roman okumalarını edebiyat-toplum ilişkisine dayalı bir şekilde yürütmektedir. Metin analizinde çok yönlü bir okuma gerçekleştirmesini bu zemine bağlılığında aramak gerekir. O salt metin bağlamında bir okumadan öte metnin arka planını oluşturan toplumsal ve siyasal bağlamı titiz bir şekilde okumaya dahil etmektedir. Edebî metinlerin gereği gibi anlaşılmasının ait olduğu toplumsal ve siyasal ortamın aynı zamanda yazarın dünya görüşünün kavranmasına bağlı olduğunu dile getirmektedir. İncelemelerindeki tutumu, onun özellikle roman sosyolojisi ve edebiyat sosyolojisi bağlamında Türk düşünce dünyasına ve Türk sosyolojisine katkıda bulunmasının yolunu aralamaktadır.

Türk edebiyatında romanın yeni bir tür olarak ortaya çıkışı, Türk toplumunun dönüşüm hikayesine denk düşer. Daha çok Batı etkisiyle kabul edilen bir tür oluşu, romanın Türk edebiyatındaki seyrini de büyük ölçüde belirlemiştir. Hatta seyrini belirlemekle kalmamış, romanın nasıl bir zemine oturması, neyi anlatması gerektiğine de yön vermiştir. Bu açıdan Türk romanını anlamak/anlatmak, öncelikle Türk toplumunun Batı etkisinde geçirmiş olduğu toplumsal ve siyasal değişimi kavramaktan geçmektedir. Moran'ın (1991a: 9) dikkatli bir şekilde vurguladığı gibi, Türkiye'de roman öncelikle Batılılaşmanın bir parçası olarak şekillenmiştir. Aslında hikayeden romana geçiş basit bir değişimi değil daha derinlerdeki bir süreci işaret etmektedir. Romanın seçilmesi bir anlamda yeni bir dünya görüşünün kabulü, yeni bir paradigmanın inşası anlamına gelmektedir. Batı etkisindeki edebiyatçıların, uygarlığın bir anlatım formu olarak gördükleri romanı benimsemeleri kendi açılarından anlamlıdır. Çünkü roman, bir uygarlık anlatısıdır ve toplumları uygarlığa götürecek araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Yani roman, Batılılaşma ideolojisinin aygıtlarından biridir (Alver, 2000). Bundan dolayı özellikle ilk dönem Türk romanı, bir öğreticilik misyonunu üstlenmiş, bir tür akıl hocalığı vazifesi görmüştür. Evlenmeden kadına, cariyelik kurumundan züppeliğe, çalışma ahlakından okuma anlayışına kadar pek çok toplumsal sorunun adeta dili olduğu gibi çözüm alanı olmaya da heves etmiştir roman. Bütün bu süreçler temelde Batılılaşma ve

değişme sorununa bağlı olarak ortaya çıkmıştır. "Bizde romanı başlatanlar iki yoldan terakkiye hizmet etmiş oluyorlardı. Birincisi, edebiyatta ilerlemiş Avrupalıların geliştirdiği ve uygar insanlara yakışır bir anlatı türünü Türkiye'ye getirmek ve tanıtmak suretiyle. Yani edebiyatta Batılılaşmamıza yardım ederek. İkincisi, gazete gibi romanı da eğitim amacıyla kullanarak yine terakkiye yardımcı olmakla" (Moran, 1991a: 17). Bu açıdan romanın Türk edebiyatına geçişi, temelde bir dünya görüşü meselesidir ve roman okumalarının da bunu dikkate alması bir gerekliliktir.

Türk romanı, Türk toplumunun dönüşümünde bir ayna işlevi üstlenmiştir. Romancıların gerek tematik gerekse biçimsel yönelimleri, toplumsal dönüşümlerde karşılığını bulmuştur. Türk romanı özelinde ortaya atılan kimi roman tasnifleri, sözü edilen dönüşümün bir izdüşümü olarak anlaşılmalıdır. Tezli roman, köy romanı, Anadolu romanı, fantastik roman, postmodern roman, tarihsel roman gibi ayrımların ortaya çıkışında toplumsal ve siyasal dönüşümlerin rolü inkar edilemez. Bu ayrımlar sadece biçimsel tercihlerin değişimi ile izah bulamaz. Biçime yön veren saikler arasında toplumsal ve siyasal vaziyet alışlara yer vermek de kaçınılmazdır. Didaktik ve otoriter romandan okurun algısını ve anlamasını merkeze oturtan romana yahut köy toplumunu aynı biçimsel ve tematik çerçeve içinde anlatan romanlardan postmodernist romanlara tüm roman anlayışlarının arkaplanında sosyolojik gerçeklerin olduğunu tespit etmek romanın/romancının dünyasını kavramada esaslı açılımlar sağlayacaktır. Böylesi bir gerçeğin atlanması yahut görülmemesi, edebiyat gibi toplumsal ve siyasal arkaplana tam anlamıyla yaslanarak ortaya çıkan olgunun önemli bir boyutunun iptali anlamına gelecektir.

Türk romanı okumalarında hem romancıları hem de araştırmacıları yakından ilgilendirmiş olan 'tezli roman' tartışmaları, aslında romanın toplumsal ve siyasal ortamla ilişkisini dile getirmesi açısından dikkate değer bir konudur. Ayrıca edebiyat sosyolojisi araştırmalarında merkezi bir konuma sahip olan dünya görüşü kavramı bakımından da önemlidir bu tartışma. Belli bir tez ve dünya görüşü etrafında örülen romanın, doğrudan toplumsal ve siyasal karşılıklarının olması kaçınılmazdır. Karşı tezle ortaya çıkan roman türlerinde dahi aynı özellik görülebilmektedir. Bir anlatma biçimi olan romanın, doğuşundan itibaren belli bir amaçlılık düzeyi yahut niyeti kendini belli etmektedir. Moran, tezli roman ve dünya görüşü yahut yazarın ideolojisi paralelinde Türk romanının hayli zengin bir örnekliğe sahip olduğunu belirlemektedir. Bir bilen, her şeyin doğrusunu bilen, eğitmen, yön veren, hayat tarzı belirleyen rollerini üstlenen Türk romancısı, zaman zaman yapmacık, süslü ve abartılı da olsa tezini dayatmaktan kendini alamamaktadır. Örneğin, Yakup Kadri'nin *Yaban* romanında sözü edilen öğelerin tamamı belirgin bir şekilde izlenebilmektedir. Katıksız bir tezli roman olan *Yaban*'da anlatıcı/romancı daha baştan yerini ve yaklaşımını belli etmiş, iyi-kötü ilişkisinde konumunu almış, üstten bir edayla konuşmaya başlamıştır. Bundan dolayı "Yaban'da vurgulanan temayı köylünün yalnızca olumsuz yönlerinin sergilenmesini ve yaratılmak istenen boğucu atmosferi ancak Karaosmanoğlu'nun ideolojisinin gereği olarak açıklayabilir ve diyebiliriz ki, romandaki köy gerçek Anadolu'yu temsil etmez; 1930'lardaki yönetici sınıftan bir aydın bürokratın kafasındaki Anadolu'nun simgesidir" (Moran, 1991a: 166). Bu örnek gösteriyor ki, tez yahut dünya görüşü, edebiyatın doğasının bir uzvu olarak yer almaktadır; dolayısıyla bir edebiyat incelemesi bu kavramları dikkate almak durumundadır.

Moran, roman okumalarında toplumsal ve siyasal dönemi önemsemektedir. Romanların hem biçimsel hem de tematik yönelimleri ile yazıldıkları dönemin edebî anlayışları, dönemin ruhu, dönemin toplumsal-siyasal özellikleri arasında mutlaka bağ kurulması gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü dönem, romana ve romancıya bir arkaplan sunmaktadır. Hem gerçek anlamda içinde yaşanılan dönemin hem de anlatılan roman gerçeğinin içinde aktığı dönemin roman dünyasında bir karşılığı bulunmaktadır. Romancı dönemin havasını teneffüs etmektedir. O dönemdeki genel tartışma zemini içinde yer alan romancı, eseri ile kendi cevabını vermektedir. Romanın temasını dönem gerçeğinden kaçış oluştursa dahi bu gene dönem ile irtibatlı olmaktadır. Bundan dolayı Moran, romanın hangi dönemde yazıldığını yahut hangi döneme karşılık geldiğini özellikle belirterek incelemesine başlamaktadır. Böylesi bir tutum, romanın gerçek söyleminin anlaşılmasında gereklidir. Moran, 'ikinci dönem romanını doğuran toplumsal, tarihsel, ekonomik koşullar'dan söz ederek dönemin edebiyat üzerindeki belirleyici etkisine işaret etmektedir. Her dönem kendine özgü yapısı ve sorunları ile belirginleşmektedir. Bütün bir toplum böylesi bir değişimden etkilendiği gibi yazar ve onun eseri de bu etkiden kendini sıyıramamaktadır.

Dönemlere damgasını vuran düşünsel ve siyasal akımlar, toplumsal hareketler, roman dünyasında karşılık bulmaktadır. Her hangi bir düşünsel/siyasal akıma mensup olan romancı, eserinde ait olduğu yapının paralelinde bir anlatı ortaya koymaktadır. Yahut karşısında yer aldığı farklı yapının eleştirisini gerçekleştirmektedir. Buradan bakıldığında Türk romanının pek çok düşünsel/siyasal/ideolojik akımın yansımalarını kaydettiği izlenmektedir. Batıcılık, Türkçülük, Marksizm, Liberalizm, İslamcılık, Kemalizm vb. siyasal akımlar, roman dünyasında karşılık bulmaktadır. Bu husus ise dönemsel ve siyasal tartışmaların roman tarafından yakinen izlendiğini göstermektedir.

Moran, roman ve dönem ilişkisinde kimi siyasal gelişmelerin önemine işaret etmektedir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 12 Mart muhtırası, İkinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele gibi siyasal olayların, tüm toplumsal yapıda olduğu gibi edebiyat alanında da önemli değişmelerin vukuu bulmasındaki rolüne işaret etmektedir. Söz konusu siyasal gelişmeler Türkiye'de yeni bir dönemin simgesi olmuştur. Toplum eski yapısından biraz daha farklı yapı kazanmıştır. Toplumsal hayat daha farklı akmaya başlamıştır. Her bir siyasal gelişme kendine özgü bir yapı oluşturmasını bilmiştir. Bütün bunlar roman dünyasını ve romancının bakışını doğrudan belirlemiştir. Roman yönelimlerinde, romanın tematik açıdan farklılaşmasında döneme damgasını vuran, dönemleri değiştiren siyasal gelişmelerin rolü bu açıdan inkar edilemez.

Moran'ın roman okumalarında öne aldığı bir başka husus ise 'dünya görüşü' yahut ideoloji meselesidir. Romancının belli bir dünya görüşünden, siyasal yaklaşımdan hareket ettiğini, dünyaya, hayata belli bir pencereden baktığını dikkatte alan böylesi bir tutum, romanın tematik ve biçimsel özelliklerinin net bir şekilde ortaya çıkarılmasına yol açmaktadır. Roman sosyolojisinin öncülerinden Lucien Goldmann'ın (1980: 112) 'belli bir sosyal grubun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ortamda bulunan kişinin düşünsel, duygusal ve eylem eğilimlerinin bütünü' şeklinde tanımladığı dünya görüşü, edebiyatın anlaşılmasında, yazarın konumunun belirlenmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Bunun önemi, eserin hangi düşünsel, siyasal ve toplumsal bağlamlarda ortaya çıktığının ipuçlarını vermesidir. Dünya görüşü ise eserin sözü edilen bağlamda net bir şekilde ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı dünya görüşü, edebiyat incelemelerinde dikkate alınması gereken bir hususdur. Aksi takdirde eserin söylem düzeni yeterli ölçüde kavranamayacaktır; dolayısıyla okuma eksik olacaktır. Moran bu hususun özellikle altını çizmekte ve mutlak surette romancının dünya görüşünün dikkatle irdelenmesini önermektedir. Örneğin, 19. yüzyıl gerçekçi romanının, 'materyalist, pozitivist bir dünya görüşü'ne dayandığını, bu dünya görüşü çerçevesinde bir söylem düzeni ortaya koyduğunu dile getirmektedir (Moran, 1991b: 197).

Dünya görüşü aynı zamanda yazarın beslendiği temel kaynakları da ifade ettiği için, edebiyat çözümlemesinde atlanmaması gereken bir hususdur. Romancının dünya görüşü, eserinin hem edebî hem de tematik yapısında belirleyici bir etken durumundadır. Belli bir dünya görüşüne mensup olan yazar, çoğu zaman kendi düşüncelerini roman dili ile açığa vurmaktadır. Hayat karşındaki tavrını romanın imkanları içinde ortaya koymaktadır. Edebiyatçı sadece bir hikaye anlatan değil aynı zamanda belli bir çizgi çizen, etki yaratan ve hatta hüküm koyan bir yöne sahiptir. Bu durum edebiyatçının gerçek niyetini ve anlatısının oturduğu düzlemi çözümlemede yardımcı olduğu gibi karakter ve tiplerin temsil ettiği dünyanın yorumlanmasında da bir işlev görmektedir. Edebiyatçının eleştiri, yergi, karşı çıkma, mahkum etme yahut meşrulaştırma, yeni bir dünya oluşturma, ideal bir toplumsal düzen anlatma gibi farklı tavırlar içine girmesinin nedensel arkaplanını dünya görüşü ele vermektedir. Türk romanında yaygın bir şekilde anlatılan hoca, öğretmen, züppe, mürebbiye, cariye, aydın, köylü, ağa, şehirli, işçi, bürokrat, asker gibi toplumsal tiplerin nasıl bir fiil ortaya koyacaklarını belirleyen temel husus, romancının dünya görüşüdür. Bundan ötürü roman dünyasının ve roman tiplerinin toplumsal ve siyasal konumlarının doğru bir şekilde yorumlanması, dünya görüşü ve ideoloji kavramlarını dikkate alan bir analize muhtaçtır. Bu açıdan Türk romanı, ideoloji kavramı ekseninde okunma zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Belki tüm metinlerde olduğu gibi Türk romanında da ideolojinin içkinliğinden söz etmek gerekir. Cemal Şakar'ın "tüm eserler ideolojiktir" (2008: 333) ifadesi referans alınarak söylenecek olursa, metin analizlerinde ideolojinin atlanması, sakıncalı ve gerçekçi olmayan yorumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yazarın dünya görüşü yahut ideolojisi yazdığı metnin anlam dünyasına, dil dünyasına ve söylem düzenine sinmektedir. Genelde sanat özelde edebiyat tavır sahibi bir insanın (yazarın) ister kurgusal ister gerçek olsun, belli bir dünya algısının doğal bir uzantısıdır. Dolayısıyla belli bir dünya görüşü ve ideolojik söylem, eserin ortaya

çıkışında olduğu gibi eserin anlam dünyasında da yer bulmaktadır. Moran'ın her iki kavram merkezinde bir analiz ortaya koymuş olması, eserinin değerini bir kat daha arttırmaktadır.

Romanın toplumsal sorunların dile geliş biçimi olarak okunması, Moran'ın çalışmalarının özelliklerinden biridir. Elbette edebiyat yahut roman sadece toplumsal ve siyasal sorunlara yaklaşımı ile kendini var kılmaz. Ancak söz edildiği gibi belli bir dünya görüşüne mensup olan yazarın kaleminden çıkmasından ötürü, tümüyle de kendini toplumsal ve siyasal meselelerden uzak tutamaz. Zaten bizzat roman dünyası, romancının toplumsal ve siyasal sorunlarla ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Türk romanı bu konuda hayli zengin bir içeriğe sahiptir. Türk romanı, Türk toplumunun temel meseleleri ve geçişlerini an an izleyen bir kronik özelliği dahi göstermektedir. Toplumsal yapıda ortaya çıkan tüm sorunlar, bütün ayrıntılarıyla roman dünyasında karşılık bulmaktadır. Romancı adeta yazdığı metinlerle toplumsal sorunlara cevap vermeyi denemiştir. En temelde inanç, kimlik, kültür ve medeniyet sorunlarından daha yerel, bireysel ve dar çerçeveli sorunlara varıncaya kadar hemen hemen toplumsal yapıda karşılığı olan ne varsa romancının kalemine konu olmuştur. Böylesi bir yönelim, ister istemez romanın sosyolojik boyutunu dikkatlere sunmaktadır. Roman sağlam bir sosyolojik kaynak durumuna gelmektedir. Batılılaşma, züppelik, kadın meselesi, cariyelik, sınıfsal ayrışma ve sınıfsal mücadele, kentleşme ve göç, köylülük, tarım ve sanayileşme, ticari kapitalizm gibi sosyo-ekonomik yapının pek çok simge kavramı etrafında romanların örüldüğü görülmektedir. Moran, roman okumalarını toplumsal ve siyasal meselelerin simge kavramlarından hareketle gerçekleştirmeyi hayli önemsemektedir. Bu tutum ise onun romanın sosyolojik boyutunu dolayısıyla sosyolojik düşünceyi dikkate aldığına işarettir.

Moran, roman analizlerinde iki önemli kategoriyi temele almaktadır. Romanın hem dış yapı hem de iç yapı özelliklerini değerlendirmektedir. Ne sadece tematik bir okumaya ne de sadece biçimsel bir okumaya iltifat etmektedir. Her iki kategoriyi de iç içe kavramakta ve analizini o şekilde ortaya koymaktadır. Onu özgün kılan zannımca bu yönüdür. Romanın dış yapısını yani tematik yönünü belirleyen toplumsal, siyasal ve ekonomik etmenler ile romanın iç yapısını yani biçimsel yönünü belirleyen edebî akımları, edebî tartışmaları mercek altına almaktadır. Her iki kategorinin iç içe kavranma, birbirinden koparılmama eylemi, doğrusu bende, genelde içerik analizi açısından bir konum elde etmiş olan edebiyat sosyolojisi yahut roman sosyolojisinin sınırlarının genişletilebileceği fikrini uyandırmaktadır. Yani neden edebiyat sosyolojisi sadece tematik bir okuma olsun? Biçimsel dönüşümlerin toplumsal, siyasal yahut ekonomik yapı ile hiç ilgisi yok mudur? Biçim bütünüyle dış dünyadan ayrı bir şekilde sadece edebiyatın kendi ikliminde mi oluşmakta ve değişmektedir? Geleneksel/klasik edebî biçimden modern edebî biçimlere geçişte, modern romandan modernist ve postmodernist romana geçişte etkili olan faktörler sadece edebiyatın kendi iç tartışmalarında mı oluşmaktadır? Yoksa bütün bu biçimsel dönüşümlerde toplumsal ve siyasal ortamların etkisi de görülebilir mi? 'Biçim toplumsaldır' anlayışını ortaya koyan eleştirmenlere bakılacak olursa, pekala böylesi bir yorum yapılabilir. Sosyolojik eleştirinin önemli isimlerinden biri olan Lukacs, bu yönde önemli belirlemeler yapmaktadır. 1910'da 'Edebiyat Tarihi Kuramına Dair Gözlemler' başlıklı tebliğinde şu fikirleri dile getirir: "Edebiyat tarihinin getirdiği sentez, sosyoloji ile estetiği birleştirerek yeni bir organik bütünlük oluşturmaktır… Biçim sadece dolayımlayıcı bir unsur olarak, yazar ile alıcıyı birbirine bağlayıp edebiyatı toplumsal bir olgu haline getiren bir ilke olarak değil, biçimlenecek malzeme ile olan ilişkisi bakımından da sosyolojiktir… Eserde biçim, kendisine konu olarak verilen hayatı kapalı bir bütün oluşturacak şekilde düzenleyen, bu hayatın zamanlarını, ritimlerini, dalgalanmalarını, yoğunluklarını ve akışkanlıklarını, sertliklerini ve yumuşaklıklarını belirleyen; önemli saydığı duyumları vurgularken daha az önemli olanları geriye iten; bazı şeyleri ön plana, bazı şeyleri fona yerleştirerek düzenleyen unsurdur… Her biçim hayata dair bir değerlendirme, bir yargıdır. Biçim en temelde aslında her zaman ideolojidir, gücünü ve etkisini de buna borçludur… Dünya görüşü her biçimin formel postülasıdır" (Moretti, 2005: 20). Lukas'ın bu görüşünün altını çizerek bize aktaran ve kendi eserinde 'edebi biçimlerin sosyolojisi'ni okumaya girişen Moretti de (2005: 37) 'biçimlerin tarihi ile toplumun tarihi arasındaki bağlantılar'ın ortaya çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Bütün bu belirlemeler, biçim arayışlarının ve tercihlerinin salt edebî kamuda değil toplumsal alanda da bir karşılığının olduğuna işaret etmektedir.

Türk romanında biçim arayışlarının özellikle 1980 sonrasında yoğunlaştığı genel kabul görmüştür. Moran (1994: 49), sadece içerik bakımından değil, roman anlayışı bakımından da bu yıllarda Türk romanının radikal bir değişimden geçtiğini, bu geçişin ise hem toplumsal ve siyasal hem de yazınsal

nedenleri olduğunu belirterek "1980 sonrası romanının göze çarpan bir özelliği ise yazarın toplumsal sorunlardan çok biçim sorunlarına eğilmesidir" şeklinde bir tespitte bulunmaktadır (1994: 33). 1980 sonrası Türk romanının önceki dönemler kadar toplumsal gerçekçilik üzerine eğilmediği, toplumsal sorunlardan söz etmenin aksine biçim oyunlarına giriştiği, pek çok kategoriyi malzeme yaparak bir oyun ortaya koyduğu ve daha çok okuru metnin bizzat kendisine çektiği yönünde tespitler yapılmıştır. Bu eğilim aynı yıllarda Türk düşünce dünyasında etkili olan postmodernizmle bağlantılı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Moran'ın çok isabetli bir şekilde tespit ettiği gibi söz konusu değişimi sadece biçim açısından değerlendirmek yanılgılara neden olacaktır. Meselenin toplumsal ve siyasal boyuta sahip olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla biçimin kendisi dahi belli bir düşünsel, siyasal ve ideolojik temelden hareket edebilmektedir. Öykücü Cemal Şakar'ın (2008: 335-336) konuyla ilgili tespitleri önem arzetmektedir: "Ülkemizde 1980'lerden sonra ideolojinin kazandığı yeni anlama uygun bir biçimde, sanat da kendini tanımladı ve üzerine kapandı. İnsanı, toplumu; insanın hallerini, toplumsal yaşamı anlamaya, anlatmaya; değiştirmeye, dönüştürmeye talip edebiyat bu taleplerinden 'geri çekilerek', 'metinselleşti'. Öznenin öldüğü yeni dönem edebiyatında, toplum ve hayat gibi öğelerin yerini de metinlerarasılık aldı. Elbette bu kapanmanın küresel ideolojiyle birebir ilişkisi açıktır". Yani, biçim arayışının temelinde belli bir dünya görüşü, ideolojik yapı yahut yeni bir söylem aramak, edebiyatın bütünlüğünü keşfetme açısından gereklidir. Sosyolojik düşüncenin dönem bağlamında gösterdiğini dönüşümler açısından da mesele irdelenmeye değer.

Moran, yaptığı çözümlemeleriyle 'toplumu romandan okumak' düşüncesini beslemekte, böylesi bir girişimin yolunu biraz daha berraklaştırmaktadır. Gelende edebiyatın özelde ise romanın, toplumsal yapı ile ne kadar uyuşup uyuşmadığına ilişkin önemli işaretler vermektedir. Sosyolojik bilgi üretmek derdinde olmamasına karşın, ortaya koymuş olduğu titiz çalışmalar, bu alanda da değerlendirilecek mahiyet arzetmektedir. Bu durum ise onu sosyolojiye daha da yakınlaştırmaktadır.

Sonuç

Türk edebiyat eleştirisinde öncü isimlerden biri olan Berna Moran'ın edebiyat sosyolojisi ve sosyolojik düşünce açısından önemi ve yerini tespit etmeyi amaçlayan bu makale, edebiyat-toplum ilişkisinin yadsınamaz bir ilişki olduğu anlayışından hareket etmektedir. Kendisi de bizzat bu ilişkiyi önemseyen ve eserlerinin genel yapısına yerleştiren Moran, analizleriyle Türkiye'de edebiyat sosyolojisine önemli katkılar yapmıştır. Moran'ı okumak hem edebiyat sosyolojisi ve roman sosyolojisi hem de genel sosyolojik düşünce açısından doyurucu, ufuk açıcı ve cesaret verici bir iklim oluşturmaktadır.

Kaynakça

Aksoy, B., 1997, "Berna Moran'ın Hayatı ve Eserleri", *Berna Moran'a Armağan* içinde, Haz. Nazan Aksoy-Bülent Aksoy, İletişim yay., İstanbul.

Aksoy, N., 1997, "Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın Çeşitli Yönleri", *Berna Moran'a Armağan* içinde, Haz. Nazan Aksoy-Bülent Aksoy, İletişim yay., İstanbul.

Alver, K., 2000, "Roman ve Batılılaşma İdeolojisi", *Hece*, Sayı: 39, Mart.

Alver, K., 2006a, "Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisi Literatürü", *Sosyoloji Dergisi,* 3. Dizi 12. Sayı.

Alver, K., 2006b, "Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş", *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, Ed. Köksal Alver, Hece yay., Ankara.

Belge, M., 2002, "Edebiyata Adanmış Bir Yaşam", *Cumhuriyet Kitap,* Sayı: 632.

Goldmann, L., 1980, *Essays on Method in the Sociology of Literature,* Trans. William Boelhower, Telos Pres, St. Louis.

Moran, B., 1991a, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1,* İletişim yay., İstanbul.

Moran, B., 1991b, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2,* İletişim yay., İstanbul.

Moran, B., 1994a, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3,* İletişim yay., İstanbul.

Moran, B., 1994b, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri,* Cem yay., İstanbul.

Moran, B., 2004, *Edebiyat Üzerine,* İletişim yay., İstanbul.

Moretti, F., 2005, *Mucizevi Göstergeler,* Çev. Zeynep Altok, Metis yay., İstanbul.

Parla, J., 2002, "Kalıcılığı Yakalamış Bir Bilim Adamı: Berna Moran", *Cumhuriyet Kitap,* Sayı: 632.